

Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ ¹

Jürgen Habermas

• Dirk van Laak, *Gespräche in der Sicherheit des Schweigens. Carl Schmitt in der politischen Geistesgeschichte der frühen Bundesrepublik*, Akademie Verlag, Βερολίνο 1993, 331 σελ.

Η μορφή του Carl Schmitt, που πέθανε το 1985, έχει στη Γερμανία μιαν απήχηση που ολοένα αυξάνει· αυτό δεν συμβαίνει παρά το ναζιστικό παρελθόν του, αλλά μάλλον εξαιτίας της βούλησής του να μην το αποκρύψει.

Μετά το θάνατό του, το 1985, πληθαίνουν οι δημοσιεύσεις για το έργο και τη ζωή του Carl Schmitt, ενός στοχαστή που ασκεί μεγάλη επιρροή· εκτός από τις επικαιροποιήσεις εθνικιστικού τύπου εκ μέρους των μαθητών που μένουν πιστοί στις αντιλήψεις του, υπάρχουν οι συνήθεις εξειδικευμένες επιστημονικές μελέτες καθώς και οι απλές βιογραφίες που επιζητούν αντικειμενικότητα. Προετομασμένη από τη «μεταμοντέρνα» δεξίωση του έργου του στη δεκαετία του '80, η ζήτηση του Carl Schmitt κορυφώνεται από το 1989: στην ανατολική Γερμανία επικρατεί η ανάγκη αναπλήρωσης του χαμένου χρόνου, στη δυτική Γερμανία νομιμοποιείται το παραισθησιογόνο που τρέφει το όραμα ενός ισχυρού κράτους και ενός ομοιογενούς έθνους. Η *Nouvelle Droite* το γνώριζε ήδη πριν από πολύ καιρό: με τον Carl Schmitt μπορούν να αποκτήσουν κάποια πνευματική αίγλη τα θέματα «εσωτερική ασφάλεια», «ξένη εισβολή» ή «φυλετική μίση». Στα βιβλία των ιστορικών του αναθεωρητισμού, τα οποία παράγονται αλυσιδωτά στις εκδόσεις Ullstein, αντανakλώνται τα νοσογόνα ιδεολογήματα του Carl Schmitt και του Martin Heidegger — καθώς και το ξεχωριστό κράμα Schmitt-Heidegger, το οποίο εμπνέει τη φιλοσοφία της ιστορίας του Ernst Nolte ².

Από τη σκοπιά της ιστορίας της επίδρασης [Wirkungsgeschichte] ³ και οι δύο, ο πολιτειολόγος και ο φιλόσοφος, που ήδη κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης ήταν επάξια ονομαστοί, συνδέονται στενά μεταξύ τους. Μολονότι έπεσαν σε ανυποληψία εξαιτίας της εντυπωσιακής τους στάσης υπέρ των ναζι και μολονότι η κύρια παραγωγική τους περίοδος χρονοθετείται πριν από το 1949, ο Schmitt και ο Heidegger άσκησαν στους πολιτικούς και πνευματικούς κύκλους της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας μιαν επίδραση άνευ προηγουμένου. Παρά τις διαφορές όσον αφορά τον τρόπο σκέψης, την ακαδημαϊκή προέλευση, τα ενδιαφέροντα και τον τομέα εργασίας, οι παραλληλισμοί επιβάλλονται από μόνοι τους.

Αυτό που συνδέει τα δύο πνεύματα είναι η πρόωμη κριτική στάση —

εμπνεόμενη από κύκλους του καθολικισμού — απέναντι στη νεωτερικότητα, ο γάμος τους εξαιτίας του οποίου απομακρύνθηκαν κατά κάποιον τρόπο από την εκκλησία, ο πεισματικός επαρχιωτισμός και κάποια ανασφάλεια απέναντι σε οτιδήποτε έχει σχέση με το άστυ, η εμπειρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου από μια γενιά που την έζησε στα μετόπισθεν, το σύμπλεγμα της Συνθήκης των Βερσαλλιών· επιπλέον, η έξαρση του υπαρξισμού που εκφράζεται μέσω της στροφής «από τον Γκαίτε προς τον Χάιλντεριν», και, γενικότερα, η απόρριψη του ουμανισμού, μια λατινοκαθολική, ή άλλως ελληνική-νεοπαγανιστική κριτική των παραδόσεων του Διαφωτισμού — είτε αυτή τίθεται υπό τον αστερισμό του Donoso Cortés είτε του Nietzsche· ακόμα, η ελιτιστική, πνευματική απέχθεια προς το καθεστώς του πολυκομματισμού, τη δημοκρατία, τον δημόσιο χώρο [Öffentlichkeit], τη συζήτηση· η περιφρόνηση κάθε ισονομίας, ο σχεδόν πανικόβλητος φόβος εμπρός στη χειραφέτηση και η αναζήτηση μιας αλώβητης πνευματικής αυθεντίας — και τέλος, προφανώς, ο Führer [οδηγητής] που έγινε η κοινή τους μοίρα.

Και οι δύο ανήκουν στους «μεγάλους που είπαν “ναι” το 1933», γιατί ένιωθαν πως ήταν απείρως ανώτεροι από τους ναζι και ήθελαν να «καθοδηγήσουν τον οδηγητή, τον Führer»· τελικά έμαθαν πόση ψευδαίσθηση έκρυβε το υπεροπτικό τους σχέδιο, όμως αρνήθηκαν post festum να παραδεχτούν δημοσίως την ενοχή τους ή έστω το πολιτικό τους λάθος. «Τελικά, τι είναι πράγματι πιο ανάρμοστο», ερωτά ο Carl Schmitt, «να υποστηρίζεις τον Χίτλερ το 1933 ή να τον φτύνεις το 1945;». Αυτή η άρνηση και το μίσος για τους «κίηρες της μετάνοιας σαν τον Γιάσπερς» είναι η απαρχή της απαράμιλλης ιστορίας της επίδρασης του Heidegger και του Schmitt στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

Οι δρόμοι της επίδρασης

Είναι περιττό να εξηγήσουμε γιατί κάποιες ρηξικέλευθες επιχειρηματολογίες, ερμηνευτικές οπτικές και ορισμένες σχέσεις οι οποίες προσελκύουν παγκοσμίως την προσοχή εξελίχθηκαν και στην Ομοσπονδιακή Γερμανία ως πρόκληση· υπάρχουν αρκετά παραδείγματα για την παραγωγική επεξεργασία αυτών των ερεθισμάτων. Ωστόσο χρειάζεται να δοθεί μια εξήγηση γιατί στη χώρα που συγκρούστηκε φανερά με τον πολιτισμό αυτοί οι «πνευματικοί εκπρόσωποι του Ράιχ» — παρά την έλλειψη διορατικότητάς τους, και ιδίως, την επιδεικτική τους άρνηση να αναθεωρήσουν — βρήκαν, μεταξύ των νεοτέρων, οπαδούς που υπέκλυαν σε μια πνευματική γοητεία, πράγμα που προδίδει μια ταύτιση με βαθύτερες αντιλήψεις. Στην περίπτωση του Heidegger — η διδασκαλία του διαδόθηκε από μαθητές που δεν είχαν δυσφημιστεί πολιτικά, ενώ και ο ίδιος είχε τη δυνατότητα να διδάσκει έως το 1967 ως επίτιμος καθηγητής — η εξήγηση που μπορεί να δώσει κανείς είναι πολύ απλή: Καταρχάς ήταν παρών απλώς ως ο πολιτικά άμειπτος συγγραφέας του *Είμαι και χρόνος*,

και γενικά προσαρμόστηκε στο πρότυπο μιας κανονικότητας που βασίζεται στην απώθηση και στην αποσιώπηση· στα γερμανικά πανεπιστήμια αυτό το πρότυπο στηρίχθηκε στην ευρεία, χωρίς προβλήματα, συνέχεια του σώματος των διδασκόντων και του περιεχομένου της διδασκαλίας, πριν, κατά και μετά την εποχή του ναζισμού. Στην περίπτωση όμως του Carl Schmitt τα πράγματα ήσαν διαφορετικά: αρνήθηκε να υποβληθεί στη διαδικασία της εκκαθάρισης του ναζισμού, με αποτέλεσμα να μην του επιτραπεί να επιστρέψει στο πανεπιστήμιο μετά το 1945 — γεγονός που αποτελεί εξαίρεση ακόμη και μεταξύ των νομικών που είχαν πολύ βεβαρωμένο παρελθόν. Έτσι, οι δρόμοι που οδηγούσαν στον συνεργάτη του «Τρίτου Ράιχ», που «είχε εκδιωχθεί από το αξίωμά του», περνούσαν από το κατώφλι του σπιτιού του στο Πλέτενμπεργκ, από ανεπίσημες ομάδες συζητήσεων και ανεπίσημους φιλικούς κύκλους, από απόκλιτρα συνέδρια και απόμερες ημερίδες που οργανώνονταν για τον δάσκαλο. Οι φραγμοί ήταν υψηλότεροι, αλλά οι επαφές έγιναν στενότερες και οι συζητήσεις πιο έντονες.

Κατ' αυτόν τον τρόπο γεννήθηκε μια ατμόσφαιρα συνωμοσίας και μύησης, προκαλώντας την αίσθηση ότι εδώ διαμορφώνεται ένα υπόγειο ανατρεπτικό ρεύμα στην πολιτική ιστορία των ιδεών της Ομοσπονδιακής Γερμανίας. Πράγματι, πολλοί από τους ευφύστερους και παραγωγικότερους νέους μετεστράφησαν την εποχή εκείνη στον «σμιπτιανισμό»· ωστόσο αυτοί — αν εξαίρεσει κανείς μερικές περιθωριακές μορφές σαν τον Armin Mohler και τον Hans-Joachim Arndt ή τον Bernard Willms — δεν έμειναν για πολύ καιρό δέσμοι των πολιτικών προκαταλήψεων του «Benito Cerenos». Σταδιοδρομήσαν στο βαναρικό κόμμα της Χριστιανικής Κοινωνικής Ένωσης (CSU) και το Ίδρυμα Ζήμενς, και ενέταξαν τον δηλωμένο αντικομμουνιστή Carl Schmitt στην γενικότερη αντιοκκληρωτική συναίνεση της Ομοσπονδιακής Γερμανίας. Αυτό βεβαίως δεν εξηγεί ακόμη γιατί αυτοί οι νέοι ταυτίστηκαν γενικά με μια τέτοια φυσιολογία, παρά τις ελάχιστες ελκυστικές αφητηριακές προϋποθέσεις.

Με αυτό το ερώτημα καταπιάστηκε στο βιβλίο του ο Dirk van Laak, μέχρι πρόσφατα επιμελητής των καταλοίπων του Carl Schmitt στα κρατικά αρχεία του Ντύσσελτορφ. Έτσι, εκτός των άλλων, προέκυψε ένα κομμάτι της ιστορίας των διανοουμένων κατά την πρώτη περίοδο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μέσα από την οπτική ενός ιστορικού του πολιτισμού που εστιάζει το βλέμμα του προπάντων στις «ιδεοπαραγωγούς ελίτ», τον τρόπο συγκρότησής τους, τις διά μέσου των γενεών σχέσεις τους, τις ομαδοποιήσεις τους. Τα κοινωνιολογικά ανεπιτήδευτα μέσα αυτής της «γυροσκοπικής έρευνας» προσοδιάζουν σε εκείνες τις άτυπες ομάδες συζητήσεων, στις οποίες ακόμη και μετά το τέλος του πολέμου συνενυρίσνονταν, σε πολλά μέρη, πολίτες και διανοούμενοι που αναζητούσαν κάποιον προσανατολισμό. Μερικές από αυτές τις ομάδες υπηρέτουσαν επιπλέον έναν πιο χειροπιαστό σκοπό: την επαφή και την αμοι-

βαία βοήθεια μεταξύ των — πολιτικά και πνευματικά αποσυνάγωγων — παλαιών μελών του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος.

Ο van Laak χαρακτηρίζει την «Academia Moralis», που ιδρύθηκε το 1949, ως έναν τέτοιο κύκλο των «πρώην». Ο επίσημα αναγνωρισμένος σύλλογος συγκροτήθηκε γύρω από τον Carl Schmitt, τον οποίο υποστήριξε και υλικά μέσω βιομηχανικών χορηγιών μέχρι να ρυθμιστεί η αίτησή του για συνταξιοδότηση το 1952. Εκτός από τους στενότερους φίλους, όπως ο Hans Barion και ο Günther Krauss, στις διαλέξεις προσήρχοντο πρώην μαθητές όπως ο Werner Weber και ο Ernst Forsthoff, ή και γνωστοί από τη δεκαετία του '30 και του '40 όπως ο Helmut Schelsky και ο ιστορικός της ανατολικής Ευρώπης Peter Scheibert. Ακόμη και το 1952, εκφράζοντας πλήρως την παλιά νοοτροπία, ένα μέλος της Ακαδημίας γράφει στον Schmitt ότι θεωρεί ιδιαίτερα ενθαρρυντική «τη διακλάδωση του κύκλου εκείνων που θεώρησαν χρέος τους να σας συμπαρασταθούν εναντίον της μέλαινας, της κόκκινης, της περιτετημημένης τρομοκρατίας». Η ασχολίαση παράθεση του επιστολικού αποσπάσματος συνεχίζει εμφανώς με τα «πολλά είδη της τρομοκρατίας» τα οποία ο Schmitt φανταζόταν τότε ότι υφίσταται (όπως τονίζει επανειλημμένα στο *Ex Captivitate Salus* και στο *Glossarium*, ανεκδιήγητες σημειώσεις της χρονικής περιόδου 1947-1951).

Ο Schmitt επανασυνδέθηκε και με άλλους, επί παραδείγματι με τον Giselher Wirsing και τον Hans Zehrer, ή με την Margret Boveri, που την γνώριζε από την περίοδο του Βερολίνου. Σε συνάρτηση με ορισμένες σκιαγραφίες νεοσυντηρητικών ομορφόνων — από τον Heidegger, τον Jünger και τον Bann έως τον Hans Freyer και τον Wilhelm Stapel — ο van Laak περιγράφει τον χαρακτηριστικό τρόπο με τον οποίο κατανοούσε

αυτός ο κύκλος την κατάσταση και τον εαυτό του μετά το 1945. Μια μικρή δόση κριτικής της ιδεολογίας [Ideologiekritik] δεν θα έβλαπτε την ανάλυση της νοοτροπίας του ταγού που εμφορούσε αυτούς τους κύκλους, ανάλυση που αθρώνεται γύρω από τις έννοιες του «αριστοκρατικού κώδικα συμπεριφοράς», της «ιεραρχίας», και της «καλαισθησίας». Ακόμη και κατά την παρουσίαση της πρόσληψης του Schmitt από την ακαδημαϊκή σκέψη τη δεκαετία του '50 απουσιάζει η αναλυτική οξύτητα, γιατί ο συγγραφέας δεν καταπιάνεται ο ίδιος με τα κείμενα και δεν λαμβάνει υπ' όψιν τις εξειδικευμένες επί του θέματος συζητήσεις στα πλαίσια του δημοσίου και του διεθνούς δικαίου, της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνιολογίας, της ιστορίας και της φιλοσοφίας. Η διαμάχη για την αναγόμενη στις σχέσεις φίλου-εχθρού έννοια του πολιτικού αγγίζει επιφανειακά το ζήτημα. Προκλητική όσον αφορά την αυτοσυνειδησία του δημοκρατικού συνταγματικού πολιτεύματος είναι μάλλον εκείνη η «πολιτική θεολογία» που απορρίπτει την εκκοσμικευμένη έννοια της πολιτικής και συνεπώς τη δημοκρατική διαδικασία ως θεμέλιο της νομιμοποίησης του δικαίου· πολιτική θεολογία που, αποστερώντας τη δημοκρατία από τον διαβουλευτικό της πυρήνα, τη διαστρεβλώνει σε απλή ελευ-

φημία των οργανωμένων μαζών· πολιτική θεολογία που αντιπαροθέτει στον κοινωνικό πλουραλισμό το μύθο της σύμφυτης εθνικής ενότητας και καταγγέλλει ως εγκληματική υποκρισία την οικουμενικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την ηθική της ανθρωπότητας.

Ενδιαφέρουσα είναι η περιγραφή του δικτύου των σχέσεων που συνάπτει ο Schmitt — ιδιωτικά ή με τη βοήθεια του Ernst Forsthoff και του Joachim Ritter — με τη νεότερη γενιά. Τους σημαντικότερους μαθητές ο Schmitt τους αποκτά με προσωπικές επαφές τη δεκαετία πριν από το 1968. Γύρω από τον Nicolaus Sombart και τον Hanno Kesting, οι οποίοι γνώριζαν τον Schmitt από παλιά, συγκροτείται στη Χαϊδελβέργη — από τους «διαφωνούντες» του σεμιναρίου του Alfred Weber — ένας κλειστός κύκλος γοητευμένων οπαδών. Ο Forsthoff οργάνωσε το 1957 τα θερινά μαθήματα στο Έριπαχ, στα οποία συμμετείχαν κατά περίστασιν ο Hans Barion, ο Arnolg Gehlen, ο Werner Conze, ο Franz Wieacker, ο Pascual Jordan και άλλοι φίλοι του Schmitt· χάρις σε αυτά τα μαθήματα ο δάσκαλος ερχόταν τακτικά σε επαφή με έναν μεγαλύτερο κύκλο σπουδαστών που ενδιαφέρονταν για το έργο του. Την ίδια χρονιά ο Schmitt ήλθε στο Μύνστερ, όπου ενέπνευσε δραστικά μερικούς από τους παραγωγικότερους μαθητές του Ritter· αυτοί ιδιοποιήθηκαν τις ιδέες του, ομολογουμένως από κάποια απόσταση και διατηρώντας την αυτονομία τους.

Τα δέκα βιογραφικά σχεδιάσματα στο τέλος του βιβλίου δείχνουν την αποφασιστική επίδραση που είχαν οι σκέψεις του Carl Schmitt στη διαμόρφωση «μαθητών» από δύο γενιές — οι οποίοι ήσαν, παρεμπιπτόντως, αποκλειστικά άνδρες. Ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον όσον αφορά τις πρώτες φάσεις αυτής της επίδρασης στην Ομοσπονδιακή Γερμανία παρουσιάζουν οι μαθητές που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1920 ή αργότερα.

Η επιλογή των επιτυχημένων πορτραίτων δεν αιτιολογείται. Κανείς δεν ξέρει γιατί ακριβώς ο συγγραφέας προτίμησε τον Hanno Kesting αντί του Reinhard Koselleck ή τον Hermann Lübbe αντί του Robert Spaemann, τον Roman Schnur αντί του Ernst-Wolfgang Böckenförde, τον Rüdiger Altmann αντί του Johannes Gross, κ.ο.κ. Μια διαφορετική επιλογή, θα αναδείκνυε ίσως ευκρινέστερα την κρατική διάσταση αυτής της ιστορίας της επίδρασης. Εν πάση περιπτώσει, ο κατάλογος αυτός των επιφανών ονομάτων, που θα μπορούσε εύκολα να συμπληρωθεί περαιτέρω από το ευρετήριο, αξίζει γι' αυτό που ακριβώς είναι: πολλοί συντηρητικοί, αλλά ούτε ίχνος από την underground δεξιά. Είναι βέβαιο ότι μέσω των μαθητών αυτών ο Carl Schmitt δεν αποσταθεροποίησε την πολιτική κουλτούρα της Ομοσπονδιακής Γερμανίας. Τα μοτίβα της νεοσυντηρητικής σκέψης που αποκλίνουν από αυτή την κουλτούρα τα διατηρούν σήμερα στη ζωή μάλλον διανοούμενοι που είχαν εντελώς διαφορετική διανοητική συγκρότηση — όπως ο Hans Magnus Enzensberger, ο Karl Heinz Bohrer ή ο Botho Strauss.

Η πόζα του «ηττημένου»

Αυτή η παρατήρηση επιβάλλει ακόμα επιτακτικότερα να διερωτηθούμε για τα αίτια της προσωπικής γοητείας του Carl Schmitt στη δεκαετία του '50. Η σαγηνευτική δύναμη, την οποία μπορούσε να ασκήσει πάνω σε επιδεικτικές, πνευματικά φιλοπερίεργες ψυχές ένα λαμπρό πνεύμα που υποδυόταν επιτηδευμένα το ρόλο του προγεγραμμένου, δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί επαρκής εξήγηση. Στο Πλέτενπεργκ οι ευαίσθητοι σπουδαστές συναντούσαν μια κοσμοαντίληψη την οποία είχαν στρεβλώσει οι προσωπικές προβολές και φράζει η μνησικαλία. Το *Glossarium* ξεχειλίζει από μαινόμενο αντισημιτισμό, από τυφλό μίσος για τους μετανάστες, τους «εν μέρει ανισόροπους από ηθική άποψη», από τις αλγινές μειψιμοιρίες ενός ανθρώπου που εκλαμβάνει τον εαυτό του σαν «κνηνημένο αγρίμι», σαν έναν Ιωνά που τον ξέερασε από την κοιλιά του ο Λεβιάθαν. Προφανώς ο Schmitt ήταν παθολογικά αντίκλιος να αναγνωρίζει τις δια-

στάσεις των όσων είχαν συμβεί και το ρόλο που ο ίδιος έπαιξε σε αυτά· ψεύδεται και ανταπαλλάσσεται από τις κατηγορίες, εκρήγνυται εναντίον των «ενοχοποιών της Νυρεμβέργης», εναντίον των «χαλκευτών γενοκτονιών και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας»· σαρκάζει: «τα εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας διαπράχθηκαν από τους Γερμανούς. Τα εγκλήματα υπέρ της ανθρωπότητας εις βάρος των Γερμανών. Αυτή είναι όλη η διαφορά».

Ωστόσο, αυτός ακριβώς ο Carl Schmitt φαινόταν στα μάτια των νεότερων, μερικών εν πάση περιπτώσει, σαν κάποιος που ικανοποιεί δύο υπαρκτές ανάγκες: Έμοιαζε να καθιστά δυνατή την εννόηση των αιτίων της ήττας και να εκπροσωπεί πειστικά τη συνέχεια μιας γερμανικής παράδοσης που ετίθετο υπό αμφισβήτηση. Ο νεαρός Sombart σε μια επιστολή του τον ερωτά: «Έτσι όπως επεξεργάστηκαν διανοητικά [geistig] στη Γερμανία την ήττα, υπάρχει κάποιο πνευματικό [spirituell] αντιστάθμισμα για το οικονομικό θάυμα;» Επίσης ο Kesting εύχεται να γίνει ο Schmitt «ο μυστικός Πρόινκιπε [Ηγεμόνας] στο αόρατο Ράιχ της γερμανικής πνευματικότητας» — θα πρέπει να είναι «όλων μας ο πρωτοπόρος γίγαντας». Η σημαντικότερη προϋπόθεση γι' αυτή την προσδοκία ήταν το κοινό αίσθημα ότι το 1945 «νικηθήκαμε».

Μπορεί η πολιτική συνείδηση μιας γενιάς να καθορίζεται από το ίδιο πρόβλημα, δεν αντιδρούν όμως όλοι με τον ίδιο τρόπο. Κοντινές στρατολογικές ηλικίες βίωσαν διαφορετικά το “1945” και διαφορετικά το ερμήνευσαν: η χρονολογία αυτή για τους μεν σήμαινε την επονειδίστη ήττα, και δή την άνευ όρων συνθηκολόγηση του γερμανικού λαού, για τους δε την απελευθέρωση από ένα εγκληματικό καθεστώς — ή έστω μια τομή την οποία μάθαμε να την θεωρούμε καλοτυχία, βλέποντας τα μαζικά εγκλήματα που τότε είχαν αποκαλυφθεί. Για τις κλάσεις που ως στρατιώτες είχαν διακινδυνεύσει τη ζωή τους για τον Volk [λαός] και τον Führer, ή έστω μόνο για την πατρίδα, ήταν πολύ πιο δύσκολο απ' ό,τι για τους άλλους να συλλάβουν

αυτή την άποψη. Όσοι δεν κατανοούσαν το “1945” σαν νέα αρχή, σαν πρόκληση να αποκοπούν από τις παραδόσεις της γερμανικής ιδιαίτερης συνείδησης [Sonderbewusstsein], είχαν ασφαλώς την επιλογή να προσαρμοστούν χωρίς αξιώσεις στις νέες συνθήκες. Το πείσμα του αλαζονικού «νικημένου», το οποίο ενσάρκωναν με δραματικές χειρονομίες ο Schmitt και ο Heidegger, ήταν προφανώς μια εναλλακτική λύση ακριβώς για τους πιο πεποισμένους, που ζητούσαν να διαφωτιστούν.

Όποιος ακολουθήσει περαιτέρω αυτά τα ίχνη, που δεν λαμβάνονται υπ' όψιν από τον van Laak, θα δει την ελκυστικότητα και το «ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου» του Carl Schmitt να φωτίζεται με ένα φως διαφορετικό από αυτό που έβλεπε ο ίδιος και η ακολουθία του. Ήδη ο Wolfgang Abendroth έχει διαγνώσει τη σημασία της άρνησης στην οποία προσέκρουσε ο Schmitt, όταν το 1949 προσπάθησε ανεπιτυχώς να επανενταχθεί στην πολύ κλειστή λέσχη των νομομαθών συναδέλφων του, την «Ένωση Γερμανών Συνταγματολόγων». Η απόρριψη του Schmitt έπρεπε να λειτουργήσει ως αποτρεπτικό παράδειγμα, προκειμένου να αποσοβηθεί ο κίνδυνος να ανακινήθει το ανυπόληπτο παρελθόν των συναδέλφων και μαθητών, οι οποίοι εδώ και πολύ καιρό ήσαν πάλι «μέσα στα πράγματα». Στην πρώτη Ομοσπονδιακή Γερμανία δεν έγινε καμιά κάθαρση, καμιά αλλαγή των ελίτ. Γι' αυτό, στο πλαίσιο της κοινωνιο-ψυχολογικής οικονομίας της χώρας, ο Carl Schmitt έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο του αρνητικού προτύπου. Όσοι από τους θιασώτες του ναζισμού είχαν αποκαταστεί ή παθητικά απλώς ενταχτεί στη νέα ομοσπονδιακή τάξη, μπορούσαν να προβάλουν, να φορτώσουν στο αντι-πρότυπο αυτό τις αποθιμμένες ή συγκεκαλυμμένες πτυχές της βιογραφίας τους. Αποτέλεσε δηλαδή ο Schmitt το λειτουργικό συμπλήρωμα της σιωπηρής ενσωμάτωσης των κοινωνικών ομάδων που είχαν στηριχτεί το προηγούμενο καθεστώς. Ο Carl Schmitt ήταν όμως υπέρτερος των ευνοημένων συναδέλφων του και από μια λιγότερο προσεγμένη άποψη. Μάλιστα από αυτή την άποψη μπορεί να γίνει κατανοητή η τεράστια ιστορία της επίδρασής του και η νέα επικαιρότητά του από το 1989 και εφεξής: ο Carl Schmitt, που αρνήθηκε να υποβληθεί τη διαδικασία της εκκαθάρισης του ναζισμού, δεν ήταν υποχρεωμένος, όπως οι άλλοι, να σιωπήσει· μπορούσε να διατυπώνει ρητά τις γερμανικές συνέχειες, με τις οποίες οι άλλοι συνέχιζαν να ζουν χωρίς να λένε λέξη.

Η διχασμένη συνείδηση των γερμανικών ελίτ

Υπό την πίεση της επίσημης, της δεσπόζουσας στην Ομοσπονδιακή Γερμανία αντίληψης, μόνο με κρύα καρδιά εντυπώθηκε στη συνείδηση αυτού του κύκλου το “1945” ως τομή που θα επισφράγιζε την απομάκρυνση από τον γερμανικό “ιδιαιτερό δρόμο” [Sonderweg]. Φυσικά το πέπλο που κάλυπτε αυτήν τη στρεβλή συνειδησιακή κατάσταση έχει ήδη ανασηκωθεί προ πολλού με τα γεγονότα στο Βάικερ-σχαϊμ. Πρόσφατα αυτή η διχασμένη συνείδηση φωτίστηκε εξαμβω-

τικά και παραδειγματικά, όταν ο εκδότης της εφημερίδας *Deutsche Nationalzeitung*¹ αποκάλυψε ότι ο Theodor Maunz — πρώην υπουργός Πολιτισμού της Βαυαρίας και συντάκτης, παγκοσμίως αναγνωρισμένος, του υποδειγματικού υπομνήματος για τον Θεμελιώδη Νόμο — αρθρογραφήσε κατ' εξακολούθησιν με ψευδώνυμο παραμένοντας πιστός στις πολιτικές αντιλήψεις της νεότητάς του. Αναμφίβολα ο Theodor Maunz και ο Carl Schmitt — ο εκπρόσωπος του νέου κράτους και ο πολέμιος του κομματικού πλουραλισμού — είναι σαν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ειρωνεία της ιστορίας: και οι δύο, ο καθένας στον τομέα του, συνέβαλαν ώστε να διαμορφωθεί στις επόμενες γενιές μια βασική συναίνεση μεταξύ φιλελευθέρων και συντηρητικών, χωρίς στην οποία σήμερα οι μαθητές τους κάθονται ο ένας δίπλα στον άλλον ως μέλη του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου. Όμως από τους δύο μόνον ο ένας, αυτός που αρνήθηκε την κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα και παρίστανε τον συ-

κοφανημένο αντίπαλο, μόνον δηλαδή ο Carl Schmitt διαθέτει τα εφόδια με τα οποία είναι δυνατόν να ικανοποιηθεί η ανάγκη για γερμανικές συνέχειες που έχει εκ νέου αφυπνιστεί.

Εδώ ακριβώς βλέπω ένα από τα κίνητρα του λυσσαλέου, μέχρις εσχάτων αγώνα που διεξήχθη επί δεκαετίες — όχι μόνο στις πολιτιστικές στήλες της εφημερίδας *Frankfurter Allgemeine Zeitung* — υπέρ της πολιτικής και πνευματικής αποκατάστασης των μεγάλων μορφών του νεοσυντηρητισμού. Ακριβώς αυτοί οι χαρακτηριστικά γερμανικοί απότοκοι του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου — επίσης χαμένου πνευματικά — εμφανίστηκαν σαν να ήσαν οι αληθινοί θεματοφύλακες μιας αδιάσπαστης εθνικής παράδοσης. Το 1945, σύμφωνα με τις δηλώσεις τους, δεν είχαν να μετανιώ-

σουν για τίποτε, διότι μπορούσαν εξ υστέρου να έχουν την αίσθηση πως εξαπατήθηκαν από το «κίνημα» που είχαν υποστηρίξει το 1933. Αυτές ήσαν οι ιδέες τους, και μέσα από το πρίσμα αυτών των ιδεών είχαν εκλάβει τον εθνικοσοσιαλισμό ως μία παραλλαγή σε τελευταία ανάλυση του «Ιδίου» [Eigenes]. Έτσι στα γραπτά του Carl Schmitt όπου καθρεφτίζεται το παρελθόν, ο Χίτλερ εμφανίζεται σαν «άστεγος λούμπεν προλετάριος», που εισέβαλε στο «ναό της παιδείας» [Bildungstempel] για να πραγματοποιήσει πικρά τις «καθαρές ιδέες»: «Αντίστροφα, αυτά τα συναίσθημα και αυτές οι παραδειγματικές εκφράσεις, που ως τότε ήσαν απλώς αντικείμενα της σκέψης, δοκίμασαν την ευχάριστη έκπληξη να ληφθούν σοβαρά υπ' όψιν.» Γι' αυτό και ο Paul Noak, βιογράφος του Schmitt, κάνει λόγο για μια «μορφή αθωότητας της γερμανικής αστικής τάξης, ιδιαίτερα της ιντελιγκέντσιάς της, το 1933».

Τα μεγάλα παγκόσμια ιστορικά γεγονότα, έτσι έχουμε μάθει, συμβαίνουν δύο φορές: τη μία φορά σαν τραγωδία, την άλλη φορά σαν φάρσα. Πρόσφατα είχαμε την αναμφίβολη εκδήλωση μιας «δεύτερης αθωότητας» της γερμανικής αστικής τάξης και της ιντελιγκέντσιάς της: όταν ο πρόεδρος του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δι-

καστηρίου βρέθηκε αντιμέτωπος με τη διπλή πολιτική και πνευματική ζωή του καθηγητή του Theodor Maunz – του οποίου εν πάση περιπτώσει ήταν για πολλά χρόνια βοηθός, συνεργάτης και συνάδελφος – περιορίστηκε να καταθέσει τη σύγχυση και την έκπληξή του. Ο Roman Herzog μπορεί να μην έχει οριστεί υποψήφιος για τη διαδοχή του προέδρου της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, αλλά είναι αυτός που έχει τις περισσότερες προοπτικές επιτυχίας.

Μετάφραση από τα γαλλικά
σε αντιπαραβολή με το γερμανικό πρωτότυπο: Βαγγέλης Μπιτσώρης
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 18, Ιούνιος 1994.
2. Ο ιστορικός Ernst Nolte είναι ένας από τους κύριους εκπροσώπους του «ιστορικού αναθεωρητισμού» στη Γερμανία. Η σύγκρουσή του με τον Habermas από τις στήλες των εφημερίδων τον Ιούνιο - Αύγουστο 1986 έδωσε το έναυσμα να ξεσπάσει και να διαρκέσει σχεδόν επί δύο ολόκληρα χρόνια η περίφημη «διαμάχη των ιστορικών» (Historikerstreit). Στο επίκεντρο της συ-

ζήτησης η ιστορική επανεξιχνία του ναζιστικού παρελθόντος. Τα σημαντικότερα κείμενα αυτής της διαμάχης εκδόθηκαν σε ένα τόμο με τον τίτλο *Historikerstreit. Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung*, Μόναχο - Ζυρίχη, 1987. (Σ.τ.μ.)

3. Η «ιστορία της επίδρασης», *Wirkungsgeschichte*: βασικός όρος της ερμηνευτικής του Γερμανού φιλοσόφου Hans Georg Gadamer. Θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «ιστορία της αποτελεσματικότητας» (βλ. το σχόλιο του Μιλτου Πεχλιβάνου στην εισαγωγή της ελληνικής μετάφρασης του έργου του Hans Robert Jauss *Η θεωρία της πρόσληψης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σειρά Trivium, 1995, σελ 18-19). (Σ.τ.μ.)

4. Στη δεκαετία του 1970 το Institut für Zeitgeschichte στο Μόναχο οργάνωσε κύκλο συζητήσεων με θέμα τον «γερμανικό ιδιαίτερο δρόμο» (deutsche Sonderweg) σκοπός των συζητήσεων ήταν να προσδιοριστεί αν, τότε και γιατί η γερμανική ιστορική εξέλιξη ακολούθησε μια πορεία διαφορετική από την πορεία των άλλων μεγάλων εθνών, κρατών της Ευρώπης. (Σ.τ.μ.)

5. Η *Deutsche Nationalzeitung* είναι εφημερίδα της ακροδεξιάς, όργανο της *Γερμανικής Ένωσης του Λαού* (Deutsche Volksunion) (Σ.τ.μ.)

6. Ο Habermas έγραψε το άρθρο του τον Δεκέμβριο του 1993. Στη συνέχεια – μετά την αποχώρηση του Steffen Heitmann – ο Roman Herzog ορίστηκε υποψήφιος της Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (CDU) και εξελέγη πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. (Σ.τ.μ.)